

მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების ტენდენციები საქართველოში და მისი ხელშეწყობის პრაქტიკა

გიორგი ავალიანი
სტუდენტური

* * * *

სტატიაში განხილულია ქვეყნის განვითარებისათვის ერთერთი უმნიშვნელოვანესი თემა: მცირე და საშუალო ბიზნესის როლი ეკონომიკის განვითარებაში და მისი სრულყოფის გზები. სტატიაში მიმოხილულია ქვეყანაში არსებული მდგომარეობა მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების კუთხით, შეფასებულია მისი დადებითი და უარყოფითი მხარეები და წარმოდგენილია ავტორისეული ხედვა მათი სრულყოფისათვის. გაუღებებულია ისეთი მიმართულებები და რეფორმები, რომლებიც მკვეთრად შეცვლის და ხელს შეუწყობს სისტემის ნახტომისებურ განვითარებას.

ძირითადი აქცენტი გაკეთებულია შემდეგზე: მცირე და საშუალო ბიზნესის რაიმე სპეციფიკური და ექსკლუზიური შეღავათები ძირითადად უკუეფეტს იძლევა სისტემის ეფექტიანად განვითარების კუთხით, უმჯობესია შეიქმნას ეკონომიკის განვითარებისათვის მიმზიდველი/ეფექტური გარემო. (სტატიაში მითითებულია რეფორმების მიმართულებები აღნიშნული კუთხით) აღნიშნული გარემო თავის მხრივ ხელს შეუწყობს მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებას.

საკვანძო სიტყვები: მცირე და საშუალო ბიზნესი: ეკონომიკური გარემო, ფინანსური გარემო, რეფორმები, ფინანსური რესურსები.

SMALL AND MEDIUM BUSINESS DEVELOPMENT RATES IN GEORGIA AND ITS PROMOTION PRACTICE

The article discusses one of the most important issues for the development of the country: the role of small and medium business in the development of economics and its ways of perfection. The article reviews the current situation in the country, the lowest and lowest in the development of the medium business, its advantages and disadvantages are estimated and the author's vision for their perfection is presented. The directions and reforms that have been significantly altered will contribute to a systematic development of the system.

The main focus is on the following: Some specific and exclusive benefits of small and medium business are mainly reverse in terms of efficient development of the system, it is best to create an attractive / efficient environment for the development of the economy. (The article refers to the directions of reforms in this respect). This environment will support development of SMEs.

საქართველოს დამოუკიდებლობის მიღების დღიდან ფართო განსჯისა და დისკუსიის საგანია, თუ როგორ უნდა განვითარდეს ქვეყნის ეკონომიკა, როგორ უნდა იყოს მოწყობილი მისი კანონმდებლობა როგორც ეკონომიკური, ისე საჯარო და სოციალური თვალსაზრისით (რა პრინციპებს უნდა მოერგოს კანონმდებლობა, რა პრინციპებზე უნდა აიგოს). აღნიშნულის ფონზე განსაკუთრებით აქტუალურია მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების საკითხი. ის, რომ მცირე და საშუალო ბიზნესს დიდი როლი ეკისრება ქვეყნის ეკონომიკის განვითარების გზაზე და ძლიერი მცირე და საშუალო ბიზნესს სექტორი ქვეყნის ეკონომიკის მდგრადად განვითარების საწინდარია - ნათელია. აღნიშნულთან დაკავშირებით შეიძლება ითქვას, რომ კონსენსუსიც არსებობს საზოგადოებაში (როგორც სამეცნიერო, ისე პოლიტიკურ თუ სხვადასხვა საზოგადოებრივ წრეებში). შესაბამისად აქტუალობას არ კარგავს მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების ხედვების შემუშავებისა და აღნიშნულ თემაზე მსჯელობის საკითხი.

ჩვენი აზრით, სანამ საკითხის მიმოხილვასა და დარგის გაუმჯობესებაზე ფიქრს დავიწყებთ (არა მარტო მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების, არამედ ქვეყნის განვითარებასთან დაკავშირებულ სხვა საკითხებზე) აუცილებლად უნდა იქნას შეფასებული არსებული სიტუაცია და მკაფიოდ ჩამოყალიბდეს მთავარი მიზანი. ანუ კონკრეტულად ჩამოყალიბებული და გააზრებული მიზანი, თუ რას, როგორ და რა დროში უნდა მიაღწიოს ქვეყანამ. მას შემდეგ როცა გვეცოდინება რა და როგორ გვინდა, შესაძლებელი გახდება კონკრეტულად და მკაფიოდ განვასაზღვროთ სხვადასხვა დარგისა თუ მიმართულების გეგმები და განვახორციელოთ ისინი (გვექნება, გამოსადეგი, პრაქტიკულად გააზრებული და შესრულებადი, კონკრეტული შედეგის მომტანი გეგმები). ანუ, ის რომ გვჭირდება ძლიერი მცირე და საშუალო ბიზნესის სეგმენტი არის სურვილი და ამ სურვილის შესასრულებლად შეიძლება ათასი არაეფექტური რამ („სისულელე“) გაკეთდეს, რომელიც საერთო ჯამში უკუეფეტს მოიტანს. მაგრამ, როცა გააზრებული გაქვს რას გინდა მიაღწიო და ამ მიზნის შესრულებისთვის რა არის აუცილებელი პირობა (საბოლოოდ რა, როგორ და რა დროში გინდა გააკეთო), მაშინ უკვე სურვილები პრაქტიკულ ქმედებებად იქცევა და შეცდომის დაშვების შანსი მცირდება.

ზემაღნიშნულიდან გამომდინარე განვსაზღ-

ვროთ ის, თუ რა გვინდა. **პირველ რიგში რაც უნდა იყოს - მიზანი** და რომელი მიზნის მიღწევასაც უნდა „გვექონდეს სწორება“ ჩვენი აზრით არის ის, რომ გვექონდეს განვითარებული ევროპული ქვეყნების დონის ეკონომიკური და სოციალური მდგომარეობა. **მეორე რაზეც უნდა დავფიქრდეთ არის ის, რომ რამდენ ხანში უნდა მივაღწიოთ ამას.** ანუ ჩვენ თუ გვინდა რომ ვიყოთ ევროპული ქვეყნების მდინარი სახელმწიფო, მაგრამ არ გვაქვს გააზრებული რა დროში უნდა მივაღწიოთ ამას, ანუ მივეყვებით დინებას და ველოდებით უბრალოდ შესაფერის დროს და სიტუაციას და პარალელურად ვფიქრობთ რომ გვექონება ძლიერი მცირე და საშუალო ბიზნესი ქვეყანაში, ასევე ვფიქრობთ (გაუაზრებლად) რომ ევროპული ქვეყნების მდინარი შეიძლება გავხედოთ 50 ან 100 ან სულაც 150 წელიწადში. შეიძლება ითქვას, რომ ათას ნაბიჯს გადავდგამთ მცირე და საშუალო ბიზნესის დახმარების მიზნით და მიზანს მაინც ვერ მივაღწევთ. **მესამე რაზეც უნდა დავფიქრდეთ არის ის, რომ რა გვექონება, რომ შესაძლებლად უმცირეს დროში გავხედოთ ევროპული დონის ქვეყანა.** ანუ ევროპული ქვეყნებმა ხომ არ შეწყვიტეს განვითარება - ისინი ვითარდებიან, შესაბამისად ჩვენ უნდა განვითარდეთ იმაზე უფრო სწრაფად ვიდრე ისინი ვითარდებიან, რომ რაღაც დროის შემდეგ დავენიოთ მათ და გავუსწროთ კიდეც (მართალია ცნობილი ლოზუნგით „დავენით და გავუსწროთ ამერიკის შეერთებულ შტატებს“ ჟღერს მაგრამ ჩვენი აზრით აღნიშნული მიმართულებით დაფიქრება უაღრესად საჭიროა). შესაბამისად, უნდა დავფიქრდეთ რა არის საჭირო ამისთვის, ანუ მინიმუმ რა კრიტერიუმს უნდა ვაკმაყოფილებდეთ რომ დავენიოთ ევროპული ქვეყნების განვითარების დონეს და გავასწროთ მათ. **მეოთხე, უკვე უნდა დავფიქრდეთ იმაზე, რა უნდა გავაკეთოთ კონკრეტულად რომ დავაკმაყოფილოთ დადგენილი კრიტერიუმი.** ჩვენი აზრით, საკითხებისადმი აღნიშნული სქემით მიდგომას მინიმუმადე დაყავს სურვილები და წინა პლანზე რეალურად საჭირო პრაგმატული ღონისძიებები გამოდის.

ეხლა საკითხი ავხსნათ პრაქტიკულად, როგორც ზემოთ აღნიშნეთ ჩვენ გვექონება სწრაფი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება. სულ მცირე უნდა მივიდეთ ევროპაში დღეს არსებულ განვითარების დონემდე. იმისათვის რომ მივიდეთ ევროპაში დღეს არსებული განვითარების დონემდე გვექონება ევროპაზე უფრო სწრაფი ეკონომიკური ზრდა რათა ნელ ნელა დავენიოთ მივიდეთ მათ განვითარების დღევანდელ დონემდე და შემდეგ გავასწროთ მას განვითარების დონით.

საქართველოს მშპ ერთ სუ მოსახლეზე შეადგენს 4067 აშშ დოლარს. მსოფლიო ეკონომიკა წელიწადში იზრდება დაახლოებით 5%-ით. ანუ ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკა უნდა იზრდებოდეს 5%-ზე მეტით. აქვე ჩნდება კითხვა რამდენი პროცენტით უნდა გაიზარდოს ყოველწლიურად ქვეყნის ეკონომიკა? რამდენ პროცენტია ზრდა რეალური და პრაგმა-

ტულად გამართლებული მიზნის მისაღწევად?

ორ ციფრიათი 10%-იანი ეკონომიკური ზრდით 24 წელში ვიქნებით დღევანდელი შვეიცარიის დონეზე, ხოლო 26 წელში ვიქნებით დღევანდელ სინგაპურზე უფრო მდიდრები¹. ზემოთ უკვე ვთქვით რომ 12%-იანი ზრდის შემთხვევაში 30 წელში ვიქნებით მსოფლიოს ნამყვანი ქვეყანა სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობით.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე პასუხი მართლაც, ქვეყნის ყველა ეკონომიკური აქტივობა პროგრამა უნდა იყოს მიმართული იმისკენ, რომ მივაღწიოთ და ათწლეულების მანძილზე შევინარჩუნოთ ქვეყნის ყოველწლიური ეკონომიკური ზრდის ორ ციფრიათი (სულ მცირე 10%) მაჩვენებელი.

შესაბამისად, უკვე საკითხი ის კი არ იქნება გავატაროთ თუ არა პროტექციონისტური პოლიტიკა მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების კუთხით, არამედ საკითხისადმი მიდგომა შეიცვლება და შემდეგ ფორმას მიიღებს: მოგვცემს თუ არა მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდაჭერი პროექტი ორ ციფრიათ ეკონომიკურ ზრდას მოკლე პერიოდში. საკითხის ასე დაყენების შემთხვევაში შეიძლება აღმოჩნდეს, რომ სულაც არ არის საჭირო რაიმე ექსკლუზიური პროტექციონისტური პოლიტიკის გატარება მცირე და საშუალო ბიზნესის ხელშეწყობის კუთხით. უფრო მეტიც, შესაძლებელია საჭირო გახდეს (დიდი ალბათობით ესეც იქნება) ზოგადად არა კონკრეტული ეკონომიკური სეგმენტისთვის არამედ მთელი ეკონომიკისთვის მიმზიდველი საინვესტიციო/ეკონომიკური პირობების განსაზღვრა რომ სწრაფად მივიდეთ აუცილებელი კრიტერიუმის დაკმაყოფილებამდე. ასევე საკითხისადმი ზემოაღნიშნული მიდგომის ფარგლებში განხილვისას შესაძლებელია ისეც აღმოჩნდეს, რომ რაიმე კონკრეტული პროტექციონისტურმა პოლიტიკამ მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდაჭერის კუთხით შეიძლება კარგა ხანს ვერ მგვიყვანოს ორ ციფრიათ ეკონომიკურ ზრდამდე (ანუ საკითხი კრიტერიუმთან შეუსაბამო აღმოცნდეს).

შესაბამისად, ჩვენი აზრით, მანამ სანამ დავიცემთ საუბარს რომელიმე ეკონომიკური სეგმენტისათვის ექსკლუზიური პირობების მინიჭების პოლიტიკის შესახებ საუბარს, აუცილებელია კარგად გავიაზროთ რა, როგორ, რადროის მანძილზე და რის ხარჯზე გვინდა. ჩვენი კვლევის ფარგლებში შევეცდებით ავხსნათ და განვმარტოთ აღნიშნული საკითხი.

სანამ კონკრეტულად საკითხის განხილვაზე გადავალთ მიმოვიხილოთ მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების საერთაშორისო პრაქტიკა როგორია

მცირე და საშუალო ბიზნესის (მსბ) განვითარება საზღვარგარეთის ქვეყნებში უფრო სწრაფი ტემპებით მიმდინარეობს ვიდრე საქართველოში, რადგან იქ ასეთ სუბიექტებს ეკონომიკურ ურთიერთობებ-

¹<http://www.tabula.ge/ge/blog/52452-mtliani-shida-produqtis-mosatskeni-gatvlebi-da-gasaketeбели-archevani>

ში უფრო დიდი მნიშვნელობა ენიჭებათ.. დღესდღეობით მსბ წარმოადგენს საშუალო კლასს, რომელიც საზღვარგარეთის ქვეყნების სტაბულოანი განვითარების ბაზაა.

მეტად განვითარებული ქვეყნების მცირე და საშუალო საწარმოები დაახლოებით 70-90% შეადგენს საწარმოების საერთო რიცხვში. მაგალითად აშშ-ში მსბ-ის სექტორში დასაქმებულია მთლიანი შრომისუნარიანი მოსახლეობის 53%; იაპონიაში - 71,7%, ხოლო ევროკავშირის ქვეყნებში მცირე საწარმოებში მუშაობს დასაქმებული მოსახლეობის ნახევარი. უფრო მეტიც, ევროკავშირის წევრ ქვეყნების საშუალო საწარმოები ქვეყანაში არსებული ყველა საწარმოს 1%-ს შეადგენს, თუმცა საერთო ბრუნვის 20% და საერთო დასაქმებულთა 17% უზრუნველყოფს.

მსბ-ის მხარდაჭერის და რეგულირების ძირითადი მიზანი ევროპაში არის ევროკავშირის შიდა ბაზრის გაძლიერება, მსბ-ის წარმოებისთვის ადმინისტრაციული ბარიერების ჩამოშორება, საკანონმდებლო ბაზის უნიფიცირება.

აღსანიშნავია ისიც, რომ დრეს უკვე მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში მცირე და საშუალო ბიზნესი ევროპის ეკონომიკური განვითარების ლოკომოტივად იქცა.

გარდამავალი ეკონომიკის პირობებში გადასახადები მნიშვნელოვან როლს ასრულებს, ამიტომ მონესრიგებული, გამართულად ფუნქციონირებადი საგადასახადო სისტემის გარეშე ეფექტიანი საბაზრო ურთიერთობების ჩამოყალიბება შეუძლებელია.

ხელისუფლების უპირველესი ამოცანაა გადამწყვეტის დაბეგვრის როგორი წესი, როგორი განაკვეთი იქნება უკეთესი ეფექტური წარმოებისა და ზოგადად ეკონომიკის გაჯანსაღებისა და განვითარებისათვის. თავისი არსიდან გამომდინარე სახელმწიფოს ფისკალური პოლიტიკის ამოცანებია: სამართლიანი და ეფექტური საგადასახადო სისტემის შექმნა, სახელმწიფო ხარჯების ოპტიმიზაცია და ეკონომიკაში სტაბილურობის უზრუნველყოფა.

თეორიულად და პრაქტიკულად გააზრებულ და მეცნიერულად დასაბუთებულ გადასახადებს და საგადასახადო სისტემას შეუძლია ეროვნულ ეკონომიკაზე დადებითი ზემოქმედება მოახდინოს, აღმოფხვრას ნეგატიური მოვლენები და დამკვიდროს ეკონომიკურ და სამართლებრივ ბაზაზე აგებული საგადასახადო დაბეგვრა. აუცილებელია გადასახადების მეშვეობით განხორციელდეს ინვესტიციებისა და ექსპორტის ნახალისება, სამამულო წარმოების საქონლისა და მომსახურების კონკურენტუნარიანობის ზრდა საწარმოო დანახარჯების შემცირებით და რეინვესტირების ხელშეწყობით. ამისათვის აუცილებელია ქვეყანაში ლიბერალური საგადასახადო კანონმდებლობის საშუალებით საინვესტიციო გარემოს გაუმჯობესება, ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპების მიღწევა და შენარჩუნება, საგადასახადო ბალანსის მდგომარეობის გაუმჯობესება, საგადასახადო ადმინისტრირების ეფექტურად განხორციელება. ამ მიზნების მიღწევა კი შესაძლებელია გადასახადების შემდგომი ლიბე-

რალიზაციით, კერძოდ გადასახადების განაკვეთების შემცირებით.

სახელმწიფოსა და ბიზნესს შორის ჰარმონიულობის მიღწევის რთული ამოცანის წინაშე დადგა საქართველო სახელმწიფოებრიობის აღდგენის პირველი წლებიდანვე.

მცირე და საშუალო საწარმოებისათვის, ისე როგორც ზოგადად, სამეწარმეო სექტორისათვის დამაბრკოლებელ გარემოებად იქცა მოქმედი საგადასახადო სისტემა. დასავლეთის საგადასახადო მოდელების პირდაპირმა კოპირებამ ჩვენი პირობებისათვის იგი რთული, უმართავი და გადამხდელეებისათვის გაუგებარი გახდა.

2001 წელს საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტმა გამოიკვლია ქვეყანაში მეწარმეობის განვითარების ხელისშემშლელი ფაქტორები, რომლებიც რანჟირებულ იქნა შემდეგნაირად:

- პირველი რიგის ფაქტორები: საგადასახადო სისტემის მოუწესრიგებლობა, კორუფცია სახელმწიფო სტრუქტურებში;

- მეორე რიგის ფაქტორები: ხელისუფლების მხრივ ადგილობრივი მეწარმეების ინტერესების დაუცველობა, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილის დაუსაქმებლობა

- მესამე რიგის ფაქტორები: ენერგეტიკული კრიზისი, მმართველობისა და კონტროლის ორგანოების ბიზნესში ზედმეტად ჩარევა, საბანკო სისტემის არასაიმედოება.

- სახელმწიფო რეკეტი, ხელისუფლების მხრიდან ადგილობრივი წარმოების განადგურება და უცხოური საქონლის იმპორტის ხელშეწყობა, კონტრაბანდისთვის მწვანე შუქის მიცემა, რაც გამოიხატებოდა განუბაჟებელი საქონლის შემოტანით, ბაზრის გაჯერებით იაფფასიანი პროდუქციითა და ა.შ.

საქართველოში მეწარმეობის განვითარებას, მეტ-ნაკლები ზომით, ეკონომიკის რეფორმების ნებისმიერ ეტაპზე, დიდ პრობლემებს უქმნიდა არასტაბილური საგადასახადო სისტემა. განუწყვეტელი ცვლილებები და დამატებები საგადასახადო კანონმდებლობაში გარკვეულწილად ხელს უწყობდა ეკონომიკური საქმიანობის მაჩვენებლების გაუარესებას, გადასახადების გადახდის დაგვიანებისთვის სანქციების დანესებას, რასაც ზოგჯერ განაპირობებდა ინსტრუქციების წინა რიცხვით ძალაში შესვლა და ა.შ.

სწორედ საგადასახადო სისტემის მოუწესრიგებლობა გახდა მეწარმეთა „ჩრდილში გადაბარგების“ ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი.

წლების მანძილზე საქართველოში მოქმედი საგადასახადო კოდექსი ეკონომიკურ სუბიექტთა მოგება-ზარალის მანიპულირების ფართო საშუალებას ქმნიდა.

2003 წლის ნოემბრის მოვლენების შემდეგ ახალი ხელისუფლების ეკონომიკური პოლიტიკის ძირეულ მიმართულებად სავსებით სამართლიანად იქნა განხილული მოქმედი საგადასახადო კოდექსის დემონტაჟი, მისი ლიბერალიზაციისა და სამეწარმეო

სექტორის სტიმულირების მიმართულებით. ახალი კოდექსის ერთ-ერთ ძირითად ფუნქციად სწორედ ჩრდილოვანი ეკონომიკის მასშტაბების შემცირება განიხილებოდა.

ეკონომიკის ლიბერალიზაციამ და კორუფციის მნიშვნელოვანმა შემცირებამ, ძირითადად, განაპირობა დაუკვირვებადი ეკონომიკის წილის შემცირება ქვეყნის მთლიან ეკონომიკაში (დაუკვირვებადი გამოშვების წილი მთლიან გამოშვებაში)

მიუხედავად ზოგადად, სამეწარმეო გარემოს გაუმჯობესებისა, მცირე და საშუალო მეწარმეები კვლავ აწყდებიან სირთულეებს განვითარებისა და ზრდის თვალსაზრისით, რაც დასტურდება მათი ამჟამინდელი წილით ქვეყნის ეკონომიკაში და საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ განხორციელებული სხვადასხვა კვლევით.

მცირე და საშუალო მეწარმეობის განვითარების, ახალი კონკურენტული ინდუსტრიების შექმნის და ასევე, არსებულის განვითარების მიზნით, საქართველოს მთავრობამ 2014 წელს დაიწყო სახელმწიფო პროგრამა „ანარმოე საქართველო“ და „უმასპინძლე საქართველო“.

მიუხედავად ყოველივე ზემოთქმულისა მაინც ვაწყდებით გარკვეულ პრობლემებს რომლებიც საჭიროებენ მოგვარებას მცირე და საშუალო მეწარმეობის სწრაფი განვითარებისთვის.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ეკონომიკის ენციკლოპედიური ლექსიკონი/ საქართველოს მეცნ. აკად.წევრობისპოვნის ავთა-ნდილ სილაგაძის საერთო რედაქციით 2005. 100
2. Блинов А.О., Шапкин И.Н. Малое предпринимательство: Теория и практика /Учебник. -М.: Изда-тельско-торговая корпорация «ДашковИ», 2003.
3. LexiqueeconomiqueI Sous la redaction de Ahmed Silemet Jean-Marie Albertini. - Paris: Editions Dalloz, 2002.
4. Колесников А., Колесникова Л. Малый и сред-ний бизнес: эволюция понятийи проблема определения// Вопросы экономики. - 1996. - №7.
5. Say J.-B., Cathechised'Economiepolitique. - Paris, Mate, 1972.
6. Шумпетер Й. А. Теория экономического разви-тия: исследованиепредпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнкту-ры. М.:Прогресс, 1982.
7. Kirzner I. Competition and Entrepreneurship. - Chicago, 1973; Kirzner I. Perception, Opportunity and Profit.Studies in the Theory of Entrepreneurship. - Chicago, 1975.
8. КейнсДж. М. Общая теория занятости, процен-та и денег. -М., 1978.
9. Гэлбрейт Дж. К. Экономические теории и цели общества. - М.: Прогресс,1979.
10. Современные теории управления: Теории

менеджмента на пороге XXI века: Учеб. пособие/ Подред. к.э.н., доц. В.Ю. Пашкуса. - СПб.: Изд.дом «Сентябрь», Изд. дом «Бизнес-пресса», 1998.

11. ХоскингА., Курспредпринимательства. - М.;Международныеотношения, 1993.
12. მესხია ი., ბიზნესის საფუძვლები. - თსუ, 2011.
13. ყამარაული ს., უნივერსალური ბიზნეს-ლექსი-კონი. - თბ., 2002.
14. Лапуста М., Старостин Ю.Л. Малое предпри-нимательство : учебник. М.: ИНФРА-М, 2007.
15. Афанасьев В. Малыйбизнес: проблемы ста-новления // Российский экономический журнал. - 1993. - № 2.
- 16.Скопова Яна Сергеевна. Развитие малого биз-неса в современной мировой экономике : Дис.канд. экон. наук : 08.00.14, 08.00.05 Екатеринбург, 2004.
17. Рубе В.А. Малый бизнес: история, теория, практика. - М.: ТЕИС, 2000.
18. Смирнов С.А. Малое предпринимательство: общественная поддержка и содействие развити-ю.-М.: ТОО „КОНТУР“, 1999.
19. როსტიაშვილი თ. მცირე და საშუალო ბიზ-ნესის მხარდაჭერის და განვითარების სტრატეგია საქართველოში. ეკონომიკის დოქტორის აკადემი-ური ხარისხის მოსაპოვებლად წარდგენილი დისე-რტაცია. საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი. - თბ., 2009.
20. საპარტნიორო ფონდი // <http://www.fund.ge>.
21. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სა-მსახური: http://www.geostat.ge/?action=page&p_id=211&lang=geo.
22. სახელმწიფო პროგრამა „ანარმოე საქართვე-ლოში“ // <http://nasp.gov.ge/geo/static/3051>.
23. ქეშელაშვილიო., ბიზნესის ძირითადი პრო-ბლემები, მოტივაციები და განვითარების ტენდენ-ციები საქართველოში. საქ. ბიზნესისმეცნიერებათა აკადემიის მოამბე. - თბ.,1997.
24. „შეღვათიანი აგროკრედიტის პროექტის“ შედეგები: // <http://www.netgazeti.ge/GE/105/business/30256/>.
- საქართველოს საგადასახადო კოდექსი
- საქართველოს ორგანული კანონი საქართვე-ლოს ეროვნული ბანკის შესახებ
- საქართველოს კანონი „ინვესტიციების სახელმ-წიფო მხარდაჭერის შესახებ“
- საქართველოს კანონი დაზღვევის შესახებ
- საქართველოს კანონი მეწარმეთა შესახებ http://mof.ge/makroekonomikuri_machvneblebi
- <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=304>
- <https://idfi.ge/ge/pagel/category/researches/economics-and-social-policy>
- <https://rs.ge/>
- <http://insurance.gov.ge/Useful-Information.aspx>
- <https://matsne.gov.ge/>
- <http://www.Doingbusiness.Org/reports/global-reports/doing-business-2012>.
- <http://www.heritage.org/index/ranking>.